

קונקרטיזציה של מטפורות ולשון מטפורית בפרשנות המקרא – פנימית וחיצונית

יאיר זקוביץ

אחד המניעים הבולטים בפרשנות המקרא – בין זו שבגופו ובין זו שמחוץ לגבולותיו – היא השאיפה לקונקרטיזציה. לזו ביטויים מגוונים, כגון כותרות מזמורי תהלים, המציגות את הנסיבות שבהן אמרם לכאורה דוד (לדוגמה ראו מזמורים ג, לד), או כמתן שמות לדמויות אלמוניות, כמתן השם צללפונית לאם שמשון (בבא בתרא צא ע"א), או כמתן ביאור מוחשי למושג מופשט: ה'אימה' בשמות כג 27 מתבארת ביצור חי, מוחשי, בצרעה, בכתוב הבא (ראו עוד דב' 20 ויהו' כד 12).

הדחף לקונקרטיזציה פעיל מאד בביאורם פיענוחם של ביטויים מטפוריים. במקרים רבים, כאשר ניתן ביאור קונקרטי למטפורה, הסיפור מורחב: המטפורה לסבל אנושי, שקיעה ב'טיט היון', עוררה את פיתוח תיאור השלכתו של ירמיהו לבור כטביעה בטיט (יר' לח 6); הביטוי המטפורי במשל יותם: 'תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך' (שופ' ט 20), מתבאר בתמונה שלמה שהוספה לסיפור על שרפת מגדל שכם (שם, 46–49). יש שמטפורה הופכת לפעולה סמלית. המטפורה הרווחת של מתן עול על צוואר המשועבד (כגון בדב' כח 48) ושבירת העול (כגון יר' ב 20) עוררה את פעולותיהם הסמליות של הנביאים ירמיהו וחנניה בן עוזר בירמיה כז–כח.

קונקרטיזציה של מטפורות, תופעה רחבה במקרא, המשיכה לתת אותותיה בספרות בית שני, בברית החדשה ובמדרש, אך זו אינה מוגבלת לתחום הספרות. אנו מוצאים לתופעה ביטויים רבים בתחום הטקס והפולחן. כך לדוגמה המטפורה במיכה ז 19: 'ותשליך במצולות ים כל חטאותם', מצאה את ביאורה הקונקרטי במנהג התשליך, הנוהג בראש השנה. גם האמנות היהודית נותנת ביטוי קונקרטי למטפורות. לדוגמה הפסוק '... ובני ישראל יוצאים ביד רמה' (שמ' יד 8), משתקף באיור בהגדה ספרדית, ובו נראים בני ישראל כשהם יוצאים ממצרים וידיהם מורמות.

במאמר, המציג מגוון רחב של דוגמות, ניווכח כיצד המחשת המטפורות חוצה גבולות של סוגות ותקופות, וכי גם אין כל הבדל מבחינה זו בין פרשנות פנים-מקראית לפרשנות חוץ-מקראית.

פרופ' יאיר זקוביץ, החוג למקרא, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים ירושלים 9190501
zakovitch@gmail.com